

QUAN ĐIỂM CỦA ĐẢNG CỘNG SẢN ĐÔNG DƯƠNG VỀ ĐOÀN KẾT VỚI NHÂN DÂN PHÁP (1945 - 1950)

NGUYỄN MẠNH HÀ

Học viện Chính trị - Bộ Quốc phòng

Tóm tắt: Đoàn kết với nhân dân Pháp là quan điểm đúng đắn của Đảng Cộng sản Đông Dương (1945-1950), góp phần tăng cường lực lượng, sức mạnh từ bên ngoài, tạo điều kiện và thời cơ thuận lợi để Đảng và nhân dân Việt Nam bảo vệ thành quả cách mạng, phá thế bao vây cô lập của kẻ thù, chuyển cách mạng sang giai đoạn mới-giai đoạn phát triển thế tiến công và phản công, từng bước làm phá sản nỗ lực chiến tranh cao nhất của thực dân Pháp và can thiệp Mỹ, chấm dứt chủ nghĩa thực dân cũ ở Việt Nam.

Từ khóa: Đảng Cộng sản Đông Dương; đoàn kết; nhân dân Pháp

Lễ đón Chủ tịch Hồ Chí Minh sang thăm Pháp tại Sân bay Le Bourget, ngày 22-6-1946

1. Đoàn kết với nhân dân Pháp là quan điểm nhất quán của Đảng

Đảng Cộng sản Pháp và nhân dân Pháp từ lâu đã có quan hệ mật thiết với Đảng Cộng sản Đông Dương và đã có nhiều hoạt động tích cực để ủng hộ cách mạng Việt Nam, tuy nhiên do thiếu thông tin và âm mưu lừa bịp, phá hoại, chia rẽ của thực dân Pháp, Đảng Cộng sản Pháp và nhân dân Pháp không nắm được tình hình và thực chất vấn đề. Do vậy, vào thời gian đầu sau Chiến tranh thế giới II, họ chưa có hành động phân đối, thậm chí một số người còn ủng hộ nước Pháp quay trở lại xâm lược Việt Nam. Trước tình hình đó, Đảng Cộng sản Đông Dương xác định phải: “Liên lạc mật thiết ngay với Đảng Cộng sản Pháp để thực hiện sự hành động chung giữa ta và các đồng chí Pháp”¹. Đây là quan điểm đúng đắn, kịp thời và sáng suốt của Đảng để “nối lại” quan hệ tốt đẹp giữa nhân dân Việt Nam với nhân dân Pháp, trên cơ sở đó, tranh thủ sự ủng hộ của nhân dân Pháp đối với cuộc kháng chiến chính nghĩa của nhân dân Việt Nam.

Trong suốt quá trình lãnh đạo cách mạng, nhất là giai đoạn 1945-1950, Đảng Cộng sản Đông Dương luôn xác định đoàn kết với nhân dân Pháp là vấn đề có ý nghĩa đặc biệt quan trọng. Vì vậy, Đảng khẳng định đoàn kết với nhân dân Pháp phải được tiến hành song song cùng với nhiệm vụ chống thực dân Pháp: “... càng kiên quyết chống phản động thực dân Pháp bao nhiêu, càng phải tăng gia việc vận động liên minh với nhân dân Pháp, với những người Pháp thành thực dân chủ và tiến bộ bấy nhiêu”². Điều này chứng tỏ, Đảng luôn coi đây là nhiệm vụ quan trọng trong suốt quá trình lãnh đạo cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp.

Đoàn kết với nhân dân Pháp được thực hiện trên cơ sở phân biệt rõ bạn thù, hướng vào thực

hiện thắng lợi mục tiêu độc lập, tự do và vì lợi ích chung của hai dân tộc Việt-Pháp, góp phần phần đầu cho hòa bình thế giới. Quan điểm này được Đảng thể hiện rõ khi giao nhiệm vụ cho phái đoàn Việt Nam sang làm việc tại Pháp ngày 16-4-1946: “chúng ta chỉ ghét chủ nghĩa thực dân Pháp chứ không ghét nước Pháp. Chúng ta coi bọn Pháp phản động là thù địch, nhưng rất mến phục nhân dân Pháp với tinh thần chiến đấu anh dũng của nó và lý tưởng cao siêu của các nhà cách mạng Pháp 1789 đã nêu lên. Chúng ta chỉ muốn sống ở nước chúng ta như một dân tộc tự do, không bị người ngoài áp chế và sau nữa, chúng ta nguyện cùng dân Pháp đoàn kết phấn đấu cho lợi ích chính đáng của hai dân tộc, và cùng nhân dân Pháp góp phần vào công cuộc xây dựng hoà bình và dân chủ trong giai đoạn này”³.

Nhân dân Việt Nam và nhân dân Pháp có chung kẻ thù là thực dân Pháp. Do vậy, việc đoàn kết, liên minh để chống kẻ thù chung là quan điểm hai bên đều muốn thực hiện. Sự cần thiết phải tạo ra một liên minh chiến đấu giữa Việt Nam và nhân dân Pháp được Đảng xác định: “hai dân tộc Việt-Pháp đoàn kết chặt chẽ chống bọn phản động Pháp”⁴. Quan điểm này tiếp tục được đồng chí Trường-Chinh khẳng định trong tác phẩm *Chính sách của chúng ta*: “Nhân dân Pháp hiểu rằng muốn có tự do và hạnh phúc phải triệt bỏ thế lực của bọn tài phiệt Pháp chẳng những ở nước Pháp mà cả ở thuộc địa. Cho nên nhân dân Pháp là bạn chí thân của nhân dân Việt Nam trong việc chống kẻ thù chung của hai dân tộc Việt-Pháp-chống bọn Pháp phản động”⁵. Đây chính là cơ sở để Việt Nam và nhân dân Pháp thiết lập nên một liên minh chiến đấu vững chắc tiến tới đánh đổ thực dân Pháp, giành lại độc lập, tự do và cuộc sống ấm no, hạnh phúc cho nhân dân hai nước Việt Nam và Pháp.

2. Đoàn kết với nhân dân Pháp góp phần tăng cường sức mạnh cho sự nghiệp kháng chiến chống thực dân Pháp

Bước vào cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp, nhân dân Việt Nam phải đụng đầu với nhiều kẻ thù, nhất là thực dân Pháp. Trong khi đó, lực lượng cách mạng của Việt Nam còn rất non yếu (lực lượng vũ trang mới được thành lập, vũ khí trang bị rất thô sơ, chưa có nhiều kinh nghiệm chiến đấu; Đảng phải tuyên bố tự giải tán; căn cứ địa, cơ sở cách mạng chưa được xây dựng...), Việt Nam lại bị các thế lực thù địch bao vây cô lập. So sánh tương quan lực lượng lúc này rất bất lợi cho cách mạng Việt Nam. Vấn đề đặt ra cho Đảng Cộng sản Đông Dương là cùng với tích cực xây dựng phát triển lực lượng ở trong nước, phải tranh thủ sự ủng hộ, giúp đỡ từ bên ngoài, đặc biệt là cần tiếp tục xây dựng, củng cố đoàn kết với nhân dân Pháp để tranh thủ sự đồng tình ủng hộ, giúp đỡ của họ, góp phần đưa cách mạng vượt qua khó khăn, từng bước tạo ra sự chuyển biến tốt trong so sánh lực lượng có lợi cho cách mạng Việt Nam. Quán triệt quan điểm đó, Nghị quyết Hội nghị cán bộ Trung ương của Đảng (4-1947) khẳng định: “Kêu gọi nhân dân Pháp, các đoàn thể và các phần tử dân chủ Pháp, các dân tộc bị áp bức và lực lượng hoà bình dân chủ trên thế giới đồng tình với ta chống phản động Pháp”⁶. Sự đồng tình ủng hộ của nhân dân Pháp và nhân dân yêu chuộng hòa bình trên toàn thế giới chống ách xâm lược, áp bức bóc lột của thực dân Pháp chính là lực lượng quan trọng để tăng cường cho cách mạng Việt Nam.

Quan điểm đoàn kết với nhân dân Pháp của Đảng Cộng sản Đông Dương được Đảng Cộng sản Pháp và lực lượng dân chủ, tiến bộ, yêu chuộng hòa bình ở Pháp hưởng ứng, ủng hộ. Do vậy, trong giai đoạn đầu của cuộc kháng chiến (1945-1950), nhân dân Việt Nam đã nhận được sự tăng cường, chi viện lực lượng từ nhân dân Pháp:

“Đảng Cộng sản Pháp đã luôn sát cánh cùng với nhân dân Việt Nam trong sự nghiệp đấu tranh giải phóng dân tộc. Nhiều người con ưu tú của nước Pháp như: Léo Figuières (Lêô Phighe), Raymonde Dien (Raymông Điêng), Henri Martin (Hăngri Mác tanh),... dù bị thực dân Pháp khủng bố vẫn không sờn lòng ủng hộ nhân dân Việt Nam đấu tranh cho độc lập. Họ chính là những người đại diện cho ý chí của các tầng lớp nhân dân Pháp yêu chuộng hòa bình, đấu tranh ủng hộ Việt Nam”⁷. Đây là sự ủng hộ, giúp đỡ vô cùng quý báu của nhân dân Pháp dành cho Việt Nam. Vì vậy, trong “Lời kêu gọi nhân dịp ba năm toàn quốc kháng chiến”. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã bày tỏ sự cảm ơn đến nhân dân Pháp: “Nhân dịp này, tôi trân trọng cảm ơn các nhân sĩ và các dân tộc bầu bạn đã ủng hộ cuộc kháng chiến chính nghĩa của Việt Nam. Tôi riêng cảm ơn các đoàn thể dân chủ Pháp đã và đang hoạt động để đòi Chính phủ Pháp chấm dứt cuộc chiến tranh xâm lược Việt Nam”⁸.

Dưới sự lãnh đạo đúng đắn của Đảng, sau hơn 4 năm tiến hành kháng chiến, cách mạng Việt Nam đã từng bước giành được những thắng quan trọng, đặc biệt là chiến thắng trong Chiến dịch Việt Bắc (1947) và Chiến dịch Biên giới (1950). Đến năm 1950, Đảng đã quyết định chuyển cuộc đấu tranh cách mạng của nhân dân Việt Nam sang giai đoạn giữ vững và phát huy quyền chủ động chiến lược, phát triển tiến công và phản công. Thực tiễn này đòi hỏi, ngoài lực lượng cách mạng giữ gìn và phát triển trong nước, phải tiếp tục có được lực lượng hỗ trợ từ nhân dân Pháp: “Nhân dân Pháp đang giương cánh tay đầm máu của thực dân Pháp thò sang Đông Dương. Cuộc đấu tranh phản chiến của họ đang đánh những đòn khá nặng vào lưng bọn xâm lược, và trở thành một lực lượng hậu thuẫn đáng kể của nhân dân Đông Dương đang chiến đấu”⁹; “phong trào phản chiến của nhân dân Pháp cũng là một

lực lượng đã phá tận gốc chính sách xâm lược của thực dân Pháp”¹⁰.

Như vậy, cuộc đấu tranh của nhân dân Pháp chống phản động Pháp đã góp phần tăng cường lực lượng và sức mạnh cho cách mạng Việt Nam trong những năm 1945-1950.

3. Đoàn kết với nhân dân Pháp được thực hiện trên nguyên tắc bình đẳng cùng có lợi

Đảng xác định: “Chúng ta chiến đấu không phải cho riêng mình chúng ta, mà thật ra cho cả nhân dân Pháp”¹¹, cũng như cuộc đấu tranh của nhân dân Pháp: “sẽ giúp cho cuộc kháng chiến của nhân dân Đông Dương mau thắng lợi”¹². Như vậy, Đảng Cộng sản Đông Dương chủ trương tiến hành đoàn kết với nhân dân Pháp không chỉ nhằm phục vụ cho sự nghiệp kháng chiến chống thực dân Pháp của dân tộc Việt Nam, mà còn đem lại lợi ích cho nhân dân Pháp. Điều này đã khẳng định rõ nguyên tắc bình đẳng, cùng có lợi trong quá trình đoàn kết với nhân dân Pháp.

Thực tiễn quá trình lãnh đạo đoàn kết với nhân dân Pháp giai đoạn 1945-1950 cho thấy, Đảng Cộng sản Đông Dương và nhân dân Việt Nam nhận được sự ủng hộ, giúp đỡ to lớn của Đảng Cộng sản Pháp và nhân dân Pháp để giành độc lập, tự do thực sự. Nhưng, dân tộc Việt Nam, nhân dân Việt Nam dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản Đông Dương, chiến đấu hy sinh không chỉ vì nền độc lập, tự do của dân tộc mình mà còn chiến đấu vì nhân dân lao động yêu chuộng hòa bình, công lý Pháp. Việt Nam và nhân dân Pháp có chung một kẻ thù là thực dân Pháp. Thực dân Pháp một mặt áp bức, bóc lột nhân dân Việt Nam, một mặt bóc lột giai cấp công nhân, nhân dân lao động ở Pháp. Nhân dân Việt Nam chiến đấu chống thực dân Pháp cũng chính là giúp nhân dân Pháp và nhân dân

các thuộc địa của Pháp sớm giành được tự do, dân chủ, độc lập, sớm có cuộc sống hạnh phúc và bình đẳng.

Quán triệt và thực hiện nguyên tắc bình đẳng, cùng có lợi, tình đoàn kết giữa Việt Nam và nhân dân Pháp, Đảng Cộng sản Đông Dương và nhân dân Việt Nam đã nhận được sự ủng hộ, giúp đỡ nhiều hơn từ Đảng Cộng sản và nhân dân Pháp, cụ thể, ngày 19-3-1947, Đảng Cộng sản Pháp ra nghị quyết về chiến tranh Đông Dương, Nghị quyết nêu rõ: “Ban Chấp hành Trung ương Đảng một lần nữa nhấn mạnh đến sự cần thiết tuyệt đối phải chấm dứt xung đột ở Đông Dương, nối lại đàm phán hòa bình với Chính phủ Việt Nam và Chủ tịch Hồ Chí Minh trên cơ sở Hiệp định ngày 6 tháng 3 năm 1946, tôn trọng độc lập và thống nhất của nước Việt Nam dân chủ cộng hòa”¹³. Sự ủng hộ giúp đỡ to lớn của nhân dân Pháp đối với cách mạng Việt Nam, được Đảng khẳng định: “Chiến tranh Đông Dương càng kéo dài, nhân dân Pháp càng đói khổ, thanh niên Pháp càng phải hy sinh nhiều cho bọn tư bản cá mập Pháp và chủ chúng là đế quốc Mỹ, quyền dân chủ của nhân dân Pháp càng bị rút hẹp, chủ quyền nước Pháp càng mất cho Mỹ, nước Pháp chậm tái tạo và khó phục hưng. Càng ngày nhân dân Pháp càng hiểu rõ như thế, nên họ càng đấu tranh kịch liệt chống chiến tranh ở Việt Nam, đòi giảng hòa với Chính phủ Hồ Chí Minh”¹⁴, mặt khác nhân dân Pháp và nhân dân các nước thuộc địa của Pháp cũng nhận được nhiều lợi ích từ cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp của Đảng và nhân dân Việt Nam: “cuộc kháng chiến của nhân dân Đông Dương dần giúp cho cách mạng Pháp chóng nở ra”¹⁵. Văn kiện Đại hội II (2-1951) của Đảng nêu rõ: “Kháng chiến Việt Nam đã làm cho quân đội Pháp sa lầy, kinh tế tài chính Pháp kiệt quệ, lực lượng đế quốc

Pháp thêm suy và do đó, giúp nhân dân Pháp thêm điều kiện thuận lợi để bảo vệ độ lập, mở rộng dân chủ”¹⁶.

Bình đẳng và cùng có lợi chính là nguyên tắc “tối thượng” của Đảng Cộng sản Đông Dương trong quá trình lãnh đạo đoàn kết với nhân dân Pháp những năm 1945-1950. Nhờ vậy, mặc dù phải đối mặt với rất nhiều khó khăn, thách thức cả về chủ quan và khách quan, song, Đảng Cộng sản Đông Dương và Đảng Cộng sản Pháp đã cùng nhau vượt qua cản trở, khó khăn ở những thời điểm lịch sử. Về mặt chủ quan, Đảng Cộng sản Đông Dương rút vào hoạt động bí mật; cùng thời điểm phải lãnh đạo nhân dân tiến hành nhiều nhiệm vụ; nhân dân Việt Nam ở thời điểm đầu cuộc kháng chiến còn nhiều người có mặc cảm với nước Pháp và chưa thấy hết sự cần thiết phải đoàn kết với nhân dân Pháp; một bộ phận nhân dân và cán bộ, đảng viên ở thời điểm đầu chưa phân biệt rõ bạn, thù... Về phía nhân dân Pháp, Đảng Cộng sản Pháp không phải là đảng cầm quyền; nhân dân Pháp thiếu thông tin về cuộc kháng chiến chính nghĩa của nhân dân Việt Nam; các tầng lớp nhân dân Pháp ở những thời điểm cụ thể còn bất đồng quan điểm trong việc ủng hộ Việt Nam đánh thực dân Pháp. Về mặt khách quan, cả Việt Nam và nhân dân Pháp khi thiết lập quan hệ đoàn kết (1945-1950), chưa thực sự được sự ủng hộ, giúp đỡ của cách mạng thế giới, nhất là sự giúp đỡ của Liên Xô; chủ nghĩa đế quốc, đứng đầu là đế quốc Mỹ, trực tiếp là thực dân Pháp và kẻ thù dùng nhiều thủ đoạn thâm độc, nham hiểm để ngăn cản, chia rẽ tình đoàn kết giữa Việt Nam và nhân dân Pháp. Nghị quyết của Xứ ủy Trung Kỳ (6-1946) đã khẳng định: “Không một mưu mô lung hăn hay thâm độc nào của bọn phản động thực dân Pháp có thể chia rẽ dân ta và dân Pháp, hoặc xoá bỏ nước Việt Nam mới trên bản đồ thế giới”¹⁷.

4. Đoàn kết với nhân dân Pháp tạo ra sự phân hóa nội bộ, góp phần làm suy yếu thế và lực của thực dân Pháp

Thông cáo của Thường vụ Trung ương về *Triển vọng của tình hình chính trị Pháp và công tác tuyên truyền và ngoại giao*, nêu rõ: “Để quốc Pháp bị đánh bên kia, lực lượng chúng bị chia rẽ vì bị cầm giữ ở Pháp một phần lớn để đối phó với lực lượng cách mạng của nhân dân Pháp. Hơn nữa cuộc nội chiến Pháp không thể không làm cho hàng ngũ lính Pháp bên này tan rã và hoang mang”¹⁸. Đảng nhận thấy rằng, phong trào đấu tranh của nhân dân Pháp không chỉ làm cho nội bộ giới cầm quyền ở Pháp bị phân hóa nghiêm trọng, mà còn làm cho binh lính Pháp ở chiến trường Việt Nam hoang mang, dao động. Nhiều lính Pháp và lính Âu-Phi đã dờ dề bỏ hàng ngũ, thực hiện khẩu hiệu “Hòa bình và hồi hương”. Thực tế này làm cho thực dân Pháp ngày càng suy yếu, góp phần tạo điều kiện thuận lợi cho cách mạng Việt Nam từng bước đánh bại những âm mưu, thủ đoạn thực dân kiểu cũ của thực dân Pháp ở Việt Nam.

Do thất bại nặng nề trong Chiến tranh thế giới II, bị sa lầy và thất bại trong các cuộc chiến tranh xâm lược thuộc địa, nhất là chiến tranh ở Đông Dương, thực dân Pháp tăng cường bóc lột giai cấp công nhân, nhân dân lao động Pháp. Trước tình hình đó, Đảng nhận định: “Phải nộp thêm thuế, nhân dân Pháp sẽ phân đối kịch liệt. Địa vị Chính phủ Pháp sẽ lung lay. Và năm 1950, nước Pháp sẽ có thể có những cuộc khủng hoảng nội các gay go hơn năm vừa qua, và trong những điều kiện cụ thể nào đó, khủng hoảng nội các cộng với khủng hoảng xã hội và kinh tế, tài chính sẽ biến thành khủng hoảng chính trị”¹⁹. Rõ ràng, tình đoàn kết giữa nhân dân Việt Nam và nhân dân Pháp là cơ sở quan trọng để các lực lượng tiến bộ và yêu chuộng hòa bình ở Pháp tăng cường các hoạt động đấu tranh trên nhiều lĩnh vực từ chính trị, kinh tế,

quân sự... qua đó làm phân hóa và suy yếu thực dân Pháp, tạo ra điều kiện thuận và thời cơ thuận lợi để Đảng Cộng sản Đông Dương lãnh đạo nhân dân trong cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp xâm lược.

Đoàn kết với nhân dân Pháp còn tạo ra đòn phản công sắc bén vào hậu phương của thực dân Pháp góp phần làm suy yếu kẻ thù. Các nhà kinh điển của chủ nghĩa Mác-Lênin từng khẳng định: hậu phương là yếu tố thường xuyên quyết định đến thành bại của chiến tranh. Quán triệt tư tưởng đó, Đảng Cộng sản Đông Dương đã tận dụng tốt mối quan hệ đoàn kết với lực lượng tiến bộ ở Pháp để kêu gọi họ tiến hành đấu tranh "... kỳ cho nhân dân Pháp can thiệp mạnh mẽ bắt thực dân Pháp "trở về với lẽ phải"²⁰; "những tầng lớp nhân dân Pháp, đã bằng lời nói hoặc bằng việc làm, phản đối bọn thực dân phản động"²¹. Trên cơ sở đó, tạo ra đòn phản công lợi hại, tấn công vào hậu phương của thực dân Pháp, làm cho chúng khốn đốn ngay ở hậu phương, từ đó không thể toàn tâm, toàn ý, không thể tập trung tuyệt đối vào chiến trường Đông Dương.

Với sự nỗ lực, phấn đấu và tinh thần cầu thị của Việt Nam và nhân dân Pháp, nhất là quan điểm đúng đắn của Đảng Cộng sản Đông Dương, tình đoàn kết giữa Việt Nam và nhân dân Pháp ngày càng được hun đúc và phát triển. Trên cơ sở kết quả tốt đẹp đó, Đảng Cộng sản Đông Dương đã kêu gọi Đảng Cộng sản và nhân dân Pháp đẩy mạnh đấu tranh đòi Chính phủ Pháp phải chấm dứt chiến tranh ở Đông Dương. Hưởng ứng lời kêu gọi của Đảng Cộng sản Đông Dương, phong trào đấu tranh của nhân dân Pháp dưới sự lãnh đạo của Đảng Cộng sản Pháp ngày càng lên cao. Sức mạnh đấu tranh ủng hộ cách mạng Việt Nam của nhân dân Pháp làm cho nội bộ Chính phủ Pháp mâu thuẫn ngày càng nghiêm trọng. Sự mâu thuẫn này đã được H.Navarre-Tổng Chỉ huy Quân đội viễn chinh Pháp ở Đông Dương thuật lại trong hồi

ký *Đông Dương hấp hối*: "Thay vì có sự cân nhắc nghiêm túc về tình hình Đông Dương, thì sự tranh cãi trong nội bộ chính trường Pháp lại là yếu tố quyết định thái độ của chúng ta đối với các vấn đề ở vùng lãnh thổ này: các đảng cánh tả ủng hộ một cuộc đàm phán với chính phủ Việt Minh, còn các đảng cánh hữu lại bác bỏ ngay từ đầu"²². Những áp lực được tạo từ phong trào ủng hộ Việt Nam của Đảng Cộng sản Pháp, của nhân dân Pháp đã làm cho "sự lục đục" bên trong giới tư sản hiếu chiến ở Pháp ngày càng tăng lên. Chính điều này đã góp phần làm cho thực dân Pháp thất bại trong chiến lược quân sự, tạo cơ sở và tiền đề quan trọng để Đảng và nhân dân Việt Nam giành được những thắng lợi to lớn trong cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp.

Đoàn kết với nhân dân Pháp là quan điểm đúng đắn của Đảng Cộng sản Đông Dương, góp phần tăng cường lực lượng, tạo sức mạnh trong nước và quốc tế, góp phần đưa cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp đến thắng lợi.

1, 2, 3, 4, 5, 6, 17, 18, 20, 21. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2000, T. 8, tr. 46, 119, 425, 88, 348, 202, 120, 338, 119, 348

7. Xem Nguyễn Thị Minh Thảo: "Sự ủng hộ của Đảng Cộng sản Pháp và nhân dân Pháp đối với cách mạng Việt Nam", *Tạp chí Lịch sử Đảng*, số 5-2018, tr. 74

8, 11. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2001, T. 10, tr. 138, 40

9, 10, 12, 14, 15, 19. *Sđd*, T. 11, tr. 51, 49, 49, 51, 49

13. Viện Mác-Lênin: *Tình đoàn kết chiến đấu vô sản Việt-Pháp*, Nxb Thông tin lý luận, H, 1986, tr. 46

16. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG, H, 2001, T. 12, tr. 152

22. Heri Navarre (Dịch giả Phạm Thanh Toàn): *Đông Dương hấp hối*, Nxb CAND, H, 2004, tr. 38.